

impact on the ethnic and cultural identity of the Ukrainian nation and national statehood ideas and united idea. Especially is outlined in detail the role of the Ukrainian revolution and state processes of 1917–1921 in cultural and civilizational choice of the Ukrainian people, and is highlighted inhumane nature and the destructive policies of the Bolshevik totalitarianism in culture, is found its devastating spiritual, moral and psychological consequences. It is justified by the fact that is devoted a significant place in the book to disclosure of post-Soviet transformation and integration processes in Ukrainian culture, is filed cultural dimension of the Maidan and the Revolution of Dignity, is investigated the forms of resistance to Russian cultural monopoly and paradigm «Russian world», especially ensuring state sovereignty Ukrainian culture in conditions of the global media space and more.

An important idea of the book under review: a man is a key element in the interaction of culture and civilization. The fundamentality of a historiographical and source base, updating methodological tools deserve special attention.

Highly appreciating the monograph, which has the innovative character, we consider it appropriate

to express some wishes. In particular in our view, it would be better to reflect thoroughly this aspect, in terms of civilizational understanding of culture, considering the socio-cultural processes in touch with the problems of Ukrainian mentality. As noted above, the authors repeatedly emphasize, that in the epicenter of cultural life is man, as his chief creator and product. So it was worth to expand the display of ideological and moral portrait.

In general, we have reason to believe that domestic historiography was enriched by important research of Ukrainian culture, which based on the use of new sources and methodology of civilizational heritage of knowledge, its own interpretation of key trends, gaps and insufficiently studied aspects are filled. The book will be useful for researchers and lecturers of history, cultural studies, philosophy, political science, ethnology, teachers and students, all those interested in the history of Ukrainian culture, methodology of its civilization knowledge.

© *Halyna Kotsur*

До редакції надійшла 30.06.2016.

**ПОТАПЕНКО Я.О. П'ЯТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА:
ВІД МАЙДАНУ ДО СХІДНОГО ФРОНТУ (ПІДХОДИ, ОЦІНКИ, ІНТЕРПРЕТАЦІЇ). –
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ВИД-ВО К С В, 2016. – 304 С.**

Нещодавно побачила світ монографія доктора історичних наук, професора ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Ярослава Олександровича Потапенка. Активний учасник Революції Гідності, громадський діяч і волонтер, 12-кратний чемпіон України, майстер спорту та віце-чемпіон Європи з кікбоксингу, талановитий педагог і перспективний вчений Ярослав Потапенко, розуміючи важливість культурно-просвітницької роботи в руслі опору інформаційній війні проти України, виношував цей проект щонайменше протягом останнього року свого життя. У дослідженні акумульовано наукові напрацювання про постреволуційні події, інтелектуальні осмислення автора та особистий досвід Ярослава Олександровича як активного громадського діяча, патріота із чіткою життєвою позицією. Він неодноразово їздив на Схід України, безпосередньо спілкувався з бійцями, командирами, що стало важливим чинником при формулюванні власних висновків і зауважень з приводу подій в Україні.

За словами дружини, Руслани Потапенко, 17 січня мали бути підведені останні штрихи вже написаної праці, а 14 січня на свято Василя

Великого – Ярослава Потапенка не стало. В останню ніч свого життя він продовжував працювати над книгою, котра в останні місяці була сенсом його діяльності, продовженням боротьби на інформаційному «фронті» та, за його власними словами, внеском у культурно-просвітницьку сферу по відродженню нації, розбудови європейської цивілізованої України, яку Ярослав Потапенко любив до останнього подиху. Принциповим, за словами дружини, була і присвята побратимам із небесної сотні, загинлим 18 лютого 2014 р. в Маріїнському парку.

Так трапилося, що мені одній із перших випала честь ознайомитися з цією книгою в процесі підготовки її до друку. Брала до рук верстку першого чорнового примірника з пересторогою, що не зможу читати – занадто боляче, занадто свіжий біль утрати. Однак, прочитавши перші сторінки, зрозуміла, що не зможу відірватися, не дочитавши до кінця. І з кожним прочитаним підрозділом посилювалася віра самоствердження і відчуття нескореності, котре від автора йде сильним інтелектуально-енергетичним посилом, як сильнодіючий антибіотик проти психологічної агресії сучасного інформаційного простору, спрямованої на морально-емоційний розклад і

знищення сили духу українців. Я. Потапенко, можливо, одним із перших відчув і усвідомив отрутну дію інформаційної антиукраїнської пропаганди, без різниці звідки вона йде – від кремлівських технологів, продажних ЗМІ чи наших власних горе-політиків. Тому такої ваги автор надавав створенню культурно-інформаційного простору, «активного нарощування потенціалу українського інформаційного спротиву», котрий, поряд із популяризацією «бренду «Україна» на міжнародній арені», є «одним з обов'язкових компонентів нашої перемоги» (с. 158). З іншого боку, зважаючи на цілком реальну можливість в майбутньому міфологізації пам'яті про події зими 2013–2014 рр. і спотворення їх реального змісту спеціалістами з медіакомунікацій та маніпуляцій масовою свідомістю (за Василем Расевичем), професор Потапенко «аби протистояти подібному розвитку подій (абсолютно вірогідному в сучасній медіареальності)... й писав цей текст» (с. 7).

Видана однодумцями і побратимами, книга має такий характер, який задумував автор. Написана в «рваному стилі», аналітично вишуканим, але, разом з тим, доступним науково-популярним стилем, книга легко читається, не потребує особливої тематичної підготовки, щоб зрозуміти суть проблеми і основні інтелектуальні посилення автора. У вступній частині Я. Потапенко досить влучно аргументує обраний стиль і методику написання роботи: «Текст книги свідомо витриманий у «рваному ритмі» – науковий стиль тісно переплетений з публіцистичним, аналітична раціональність поєднується місцями з емоційними оцінками та висновками. Такий тип розповіді дуже точно, як на мене, відображає характер нинішнього російсько-українського протистояння, в якому емоційні, психологічно-вольові моменти та символічно-образні самоідентифікації виявляються не менш вагомими і значущими чинниками, аніж раціональні міркування чи стратегічні розрахунки» (с. 10–11).

Книга складається із трьох частин, логічно взаємопов'язаних між собою. Перша частина розкриває ключові події Євромайдану, його передумов і трансформації взаємовідносин влада-народ в процесі масових протестів у столиці України. У другій частині в логічній послідовності простежено передумови, початок, хід російсько-української війни, її характер і геополітичний контекст, засоби ведення та соціально-психологічні аспекти протистояння. Третя, незавершена, частина присвячена розвінчання російських історичних міфів, як ідеологічної зброї російського імпершовінізму, спрямованої

на підтримання-культивування в українців колективної пам'яті про цінності «руського православ'я» та спільної перемоги у «Великій Вітчизняній війні».

Ключові тези Я. Потапенко підкреслює і систематизує по пунктах, кожен частину підсумовано лаконічними чіткими висновками, що робить видання близьким до навчальної літератури.

Важливо, що дослідник пояснює свою позицію стосовно конфлікту на Сході України як продовження «перманентної й тотальної війни» Росії (ще з часів Московського царства) проти України, яка «велася нелінійно, «ривками», етапи високої інтенсивності чергувалися з етапами «замороженого конфлікту» (с. 5). Беручи за основу визначення журналіста Дениса Казанського про «п'яту війну» в характеристиці нового російсько-українського конфлікту, Я. Потапенко дає власну аргументацію попередніх військових конфліктів України і Росії в процесі історичної боротьби за власну державність: 1) конфлікт гетьмана Івана Виговського з Московським царством (апогей – Конотопська битва 1659 р.); 2) збройний виступ козаків під проводом Івана Мазепи проти деспотичної влади Петра I; 3) національно-визвольні змагання 1917–1920-х рр., продовжені збройним опором насильницькій колективізації; 4) війна ОУН-УПА проти російсько-більшовицької окупації України в 1940-х рр. (с. 5–6).

Автор притримується версії, що початковим етапом прихованої російської агресії проти України стала Революція Гідності (с. 11). Як вдумливий аналітик і активний учасник Євромайдану (з першого Віча в Києві 24 листопада 2013 р. – див. детальніше «Вісник Переяславщини», 6 березня 2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnik-press.com.ua/?p=12257>), Я. Потапенко дає власні спостереження стосовно того, що Майдан став місцем «внутрішньої еволюції, перемиї духу, свідомості, волі» його учасників (с. 12) і одночасно – «символом, великою легендою опору, епічним нарративом, сакральним явищем і героїчним міфом» (с. 13), що викликало занепокоєння Кремля можливістю «експорту» революції до Російської Федерації. Тому Східний фронт боротьби проти російської окупації став органічним продовженням Майдану, як одного із етапів нової «холодної війни» (с. 13).

Досить показовим є обґрунтування автором власної участі в Революції Гідності, яку він особисто сприйняв як черговий і закономірний етап національно-визвольної боротьби, який в умовах кримінальної окупації країни об'єднав антирадянське, антиколоніальне, антифеодалне,

антикорупційне, антиморальне, антиолігархічне й антикримінальне повстання. Автор трактує ці події також як буржуазну революцію (виступ середнього класу проти всевладдя олігархату й чиновників-казнокрадів) та боротьбу за соціальну справедливість, а Самооборону Майдану сприймає як відроджену (в новому форматі й за нових часових обставин) УПА (с. 13–14).

Разом з тим, історик не ідеалізує події в Україні кінця 2013–2015 рр. Навпаки, з боєм констатує, що «більшість українців так і не зрозуміла, що ж відбулося на київському Майдані Незалежності взимку 2013–2014 рр. (гірше того, більшість, очевидно, навіть не зробила спробу над цим всерйоз задуматися)» (с. 12). Сучасні проблеми українців дослідник аналізує через призму постколоніального спадку, тяжких психотравм геноциду, котрі спотворили ментальне обличчя нації, її моральний рівень, зумовили «загальну безвідповідальність, байдужу бездумність, катастрофічний брак самоповаги, брутальну зневагу до будь-яких проявів іншування, патерналізм, моральний релятивізм, ментальну амбівалентність, вульгарність, хамство, цинічне пристосуванство, прагнення вижити будь-якою ціною, низьку самооцінку» (с. 30). У руслі даних історіософських роздумів досить цікавим видається спостереження Я. Потапенка щодо соціальної амбівалентності України. З одного боку, Революція Гідності стала адекватною реакцією свідомої частини суспільства на посилення корупційної, кримінально-олігархічної діяльності влади Януковича («Повстання» великого й середнього бізнесу проти рекетирів при владі», с. 21). «З іншого боку, – риторично-влучно підмічає дослідник, – триумф аморальності й безсенсового накопичення матеріальних благ, гіпертрофований гедонізм та зневага до «лохів», котрі не можуть дозволити собі дорогі речі, – ці явища суспільної ганьби й недорозвиненої гідності, яскраво виражені у «верхах», пронизували духом розтління увесь соціум. Здавалося, кожен другий українець, лаючи диктатора, водночас і сам мріяв стати «маленьким януковичем» (а кожен третій при першій слушній нагоді ним і ставав)» (с. 20).

Тому Євромайдан автор небезпідставно трактує як «важливий показник uzдоровлення українців» (с. 30), як «стимул, приклад і шанс для всіх нас ставати кращими, добрішими й відкритішими до світу та людей» (с. 12). Саме із здатністю «позбутися важкого ментально-психологічного спадку й глибоко задавнених комплексів колоніального, тоталітарного й геноцидного минулого» Ярослав Потапенко прямо пов'язує

«виживання українців як нації, свідомої своїх стратегічних цілей і завдань» (с. 31).

Надзвичайно вагоме місце в книзі посідають питання стосунків між владою і суспільством під час Майдану та постмайданний період (с. 51–64, 74–82), котрі автор оцінює досить тверезо і реалістично. На підставі вдумливого аналізу політико-аналітичних оглядів, він аргументовано характеризує «імітативний характер, безсилля й безпорадність політичної опозиції» (с. 52), котра, маючи власні бізнесові інтереси, лише формально очолила Майдан (с. 56, 58), доводить патологічну нездатність діючих в Україні політиків сформулювати «стратегічне бачення векторів майбутнього руху країни, зрозуміти і пояснити, яким має бути новий соціальний договір між владою та суспільством за умов, коли рухатися на «корупційному автопілоті» все важче й небезпечніше для всіх» (с. 64). Поряд з цим, дослідник наголошує, що здобутки майданної, прямої демократії досить швидко можуть бути знівельовані чи знейтралізовані, якщо активісти припинять тиск на владні структури і не зможуть налагодити ефективну комунікацію у власному середовищі. Майдан – це «перманентний процес самооновлення країни та її громадян, який зазнає поразки, як тільки-но зупиниться». Але ця поразка виявиться лише тимчасовою зупинкою неминучого глобального процесу національно-визвольної боротьби та боротьби за соціальну справедливість (с. 81–82).

Гостро-аналітично проаналізовано в другій частині книги різноманіття інтерпретацій та оцінок сучасної російсько-української війни, її «гібридний» та тотальний характер в умовах інформаційно-мережевого суспільства, геополітичні контексти цього конфлікту та позицію Європи в його розгортанні. Детального і різнобічного аналізу дістала ідеологія і практика російського реваншизму, соціокультурні та соціально-психологічні аспекти військового протистояння. Загалом на сторінках книги піднімається багато «незручних» тем, які аналізуються незаангажовано і різновекторно, з посиланням на авторитетних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Автор не нав'язує власної позиції, але дає багатий матеріал для роздумів з питань, котрі сьогодні цікавлять кожного, навіть аполітичного, громадянина України. Важливо, що, поряд з детальним аналізом думок відомих українських аналітиків, автор долучає власні спостереження і особистий досвід спілкування з бійцями, волонтерами, громадянами різних регіонів України (с. 212, 254, 263).

Захоплення автора викликають прояви патріотизму українських захисників, яким «воювати

доводиться в значно складніших обставинах, ніж їхнім дідам та прадідам у 1940-х роках» (с. 224). Неоголошену війну Росії проти України автор розглядає однозначно як «війну за незалежність, національно-визвольну, антиколоніальну», як «збройний та морально-вольовий опір російському фашизму» (с. 228). Тому таке занепокоєння в нього викликають проблеми військового командування та інформаційного простору України. Він указував на стрімке зменшення суспільної довіри до офіційної інформації про стан справ у «зоні АТО» (с. 156), на злочинній бездіяльності державних чиновників у галузі інформаційної безпеки, що «викликає обґрунтовані підозри у роботі на ворога», на відсутності політичної волі очільників держави «робити акцент в культурно-інформаційній політиці на посиленні патріотично-виховної складової» (с. 157), фактичній відсутності ідеологічних засад і військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України» (с. 154).

Остання, третя, частина містить лише одну главу, тому складає враження недописаної. У загальній назві «Бої за історію: «русскій мір» та «Велика Победа» як ідеологічна зброя» увага акцентується на двох головних концептах російської імперської пропаганди, базованої на історичних міфах, глибоко вкорінених не лише в свідомості багатьох пересічних громадян України, але, на жаль, і частини співтовариства істориків. В одному із підрозділів автором глибинно розкрито концепт «русского міра», популяризація і просування якого «підготувала поживний ґрунт для Путінської ідеї «Новоросії», зумовила тисячі людських жертв, «розбурхування потоків ненависті з обох боків» (с. 300). Міф «Великої Перемоги» в підрозділі окреслено лише побіжно. Можемо припустити, що дану проблему мав доповнити матеріал статті під назвою «Концепт «Великої Перемоги» як антиукраїнська ідеологема кремлівської пропаганди: спроба комп-

лексного міждисциплінарного аналізу», опублікованої у збірнику статей «Наукові записки з української історії» (Переяслав-Хмельницький, 2015, Вип. 36, с. 112–121). Адже окремі матеріали книги в процесі написання він і надавав, за його власними словами, до даного наукового видання – зважаючи на їх наукову цінність, актуальність і своєчасність. У статті на основі великого аналітичного матеріалу розглянуто цілий комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з ідеологічно заангажованим концептом «Великої Перемоги», як засобу просування антиукраїнських ідей «русского міра» кремлівською пропагандою, як інструменту відновлення та посилення геополітичного впливу Росії на пострадянському просторі.

Книга, на жаль, стала науковим підсумком життя її автора, невтомного, самовідданого борця за незалежність України. І як все, що робив Ярослав Потапенко, написана аналітично талановито, інтелектуально, гостро-актуально. Дана монографія піднімає силу духу і підтримує віру в незламність української нації, про проблеми якої так багато в останні роки говорив і для формування якої так багато зробив Ярослав Потапенко. Недаремно епіграфом до свого видання Я. Потапенко взяв цитату Оксани Забужко: «Ми дуже сильний народ, тільки свої сили не знаємо» (с. 5).

Мені ж хочеться закінчити цей огляд словами автора – інтелектуала і патріота Я.О. Потапенка: «Хтось втомився, розчарувався, зламався, виснажився, «перегорів» – але багато хто знаходить в собі сили рухатися далі, досягати успіхів, рятувати країну. Честь і хвала цим людям!...». Пам'ятаймо! Пам'ятаймо героїв України, серед яких, безперечно, і нескорений воїн світла Ярослав Потапенко.

Герої не вмирають! Слава Україні!

© Оксана Таранон

До редакції надійшла 19.10.2016.